

на гендерное равенство как равенство прав и возможностей представителей обоих полов выражать свои интересы.

Библиографические ссылки

1. **Геращенко И.** Откровенность за откровенность / И. Геращенко // Зеркало недели. – 2009. – № 17 (745). – 16–22 мая.
2. **Катан О. І.** Концептуальні і політико-практичні засади вирішення гендерної проблеми в Україні / О. І. Катан: автореф. дис. ...канд. політ. наук. – К., 2005. – 20 с.
3. **Костюкевич В.** В Украине женщинам оставляют самые низкие уровни власти / В. Костюкевич // День. – 2007. – 5 декабря.
4. **Мельник Т. М.** Гендерна політика в Україні / Т. М. Мельник. – К.: Жіноча Громада, 1999. – 91 с.
5. **Мельник Т. М.** Міжнародний досвід гендерних перетворень / Т. М. Мельник. – К.: Логос, 2004. – 320 с.
6. **Миколук О.** Гендер «сверху» и «снизу» / О. Миколук // День. – 2009. – 6 марта.

Надійшла до редколегії 11.12.09

УДК 321

А. Є. Лясота

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ У ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Проаналізовано проблеми впровадження демократичних принципів у систему національної безпеки в період входження України до ЄС. Обговорено основні завдання, які треба виконати для того, щоб стати рівноправним партнером серед європейських держав і посісти своє місце в європейському просторі.

Ключові слова: система національної безпеки, демократичні принципи, євроінтеграція.

Проанализированы проблемы внедрения демократических принципов в систему национальной безопасности в период вхождения Украины в ЕС. Обсуждены основные задачи, которые нужно выполнить для того, чтобы стать равноправным партнером среди европейских государств и занять свое место в европейском пространстве.

Ключевые слова: система национальной безопасности, демократические принципы, евроинтеграция.

The article is devoted to analysis of problem of national safety in conditions of eurointegration. The author considers the main tasks of equal Ukrainian membership in EU and tendencies national development.

Keywords: system of national safety, democratic principles, eurointegration.

Процеси європеїзації демонструють вплив політики Євросоюзу незалежно від позицій національних держав. Сам термін «європеїзація» в науковій практиці вживається для означення сфери досліджень європейської проблематики, а якщо точніше, то для окреслення впливу ЄС на політичну систему, політичну діяльність і державний устрій країн на національному рівні. Цим поняттям користуються для пояснення процесів вироблення, поширення й інституалізації формальних і неформальних правил та процедур європейської публічної політики, яка спочатку формується на наднаціональному рівні, а потім інтегрується в національні політичні структури. Європеїзація свідчить саме про наявність процесів інституалізації нової системи. У контексті дослідження структурних перешкод у процесах євроінтеграції України європеїзація виокремлюється нами як самостійний процес, у котрому політика ЄС виступає як певна політична модель, що засвідчує ступінь демократизації держави незалежно від перспектив набуття нею членства цієї організації.

Звісно, декларування принципів ще не забезпечує ефективності самого управління. За такої ситуації варто зауважити: чим більша кількість суб'єктів бере участь в управлінні, тим чіткішими мають бути механізми визначення повноважень і процедур, необхідних для скоординованого управління множинного об'єкта множинним суб'єктом. Євросоюз є політико-адміністративною структурою, у якій формуються процедурні норми, що забезпечують координоване управління. Як приклад можна навести процеси європеїзації всередині ЄС. Вони передбачають наявність певного зазору між політикою Євросоюзу та її суб'єктів. Якщо держава не має норм, які відповідають установленому європейському стандарту чи вони значно нижчі за нього, то до неї буде застосований відповідний тиск.

Інтерактивний процес спрямований на забезпечення розв'язання суспільно значущих проблем конкретної сфери політики (соціальної, гуманітарної, транспортної, екологічної тощо) через реалізацію конкретних проектів. За своєю структурою він є найскладнішим. Коло суб'єктів такого процесу набагато більше, аніж те, яке безпосередньо зацікавлене в розв'язанні конкретної проблеми. Тому основні проблеми в організаційній структурі процесу полягають у розподілі ролей його суб'єктів і виробленні загальної процедури взаємодії. Варто зауважити: процедура такого процесу кардинально відрізняється від традиційних демократичних процедур, наприклад, громадських слухань, і дає змогу прийняти об'єктивні, а отже, й ефективні рішення. Модель, що реалізується через європеїзацію, представлена процесами мережових взаємодій – формуванням співробітництва урядових структур, бізнес-структур та некомерційних об'єднань національного й наднаціонального рівнів через перерозподіл традиційних функцій уряду з метою надання якісніших послуг громадськості. Особливі цілі та завдання організації такого процесу надають йому специфічного характеру. Політичний характер в управлінні таким процесом порівняно з інтерактивним є найменш вираженим і

водночас найскладнішим. Процесу мережевої взаємодії притаманні такі особливості: потреба у формуванні нової інституційної системи, яка відображала б деконцентрацію та децентралізацію влади, що розподіляється від національного, субнаціонального (регіонального, місцевого) до численних груп приватного сектора економіки, некомерційних об'єднань, громадянського суспільства та безпосередньо до громадян; інтерактивність – розподіл влади між усіма учасниками діалогу.

Нині в Євросоюзі відбуваються процеси формування нових політичних інститутів, що дають змогу визначити як «гравців», так і самі «правила гри», за якими приймаються політичні рішення. Тож важливо усвідомлювати зв'язок між інституалізацією та результатами політики. Нинішня політико-адміністративна система ЄС достатньо вразлива стосовно внутрішніх загроз. Ступінь гостроти зовнішніх ризиків може зумовлювати досить цікаві для науковців процеси, коли система змушена здійснювати «інтервенцію», відкриватися та поглинати об'єкт ризику з метою його нейтралізації або забезпечення контролю над ним.

Щодо вітчизняних реалій євроінтеграції, то, на наш погляд, Україна, як і будь-яка держава, що прагне бути членом Євросоюзу, нині розглядається як сторонній елемент, здатний спровокувати ризики хиткому внутрішньому балансу достатньо перевантаженої європейської політико-адміністративної системи. ЄС потребує нової стратегії безпеки. Адже, з одного боку, Європа стомилася від України, розчарувалася в ній. З іншого – цілком зрозуміло, що це не ті категорії, які реально пояснювали б відносини Євросоюзу та України. У світовій міжнародній практиці ХХІ сторіччя застосовується механізм поєднання стимулів, вимог і можливості використання м'яких санкцій. Типовим стимулом є фінансова підтримка реформ. Стимули спрямовані насамперед на зміцнення державно-правових реформ і контрольних органів, професіоналізацію управління та підготовку економічних і соціально-політичних реформ. А от відмова надавати фінансову допомогу – це вже м'яка санкція. На наш погляд, сигналом того, що ЄС має досить сторонню позицію щодо України, є не лише заяви Єврокомісара із зовнішніх зносин та політики сусідства про необхідність активізації інтеграції нашої держави в східному напрямі, а й те, що для української сторони послаблюються політичні умови надання фінансової підтримки за одночасного посилення умов економічних [12, с. 113]. Така ситуація підтверджує: в політичному плані інтерес до України виникає лише як до потенційного джерела ризиків зовнішнього оточення. Вітчизняні ж стратегії розвитку та модернізації, на наш погляд, мають бути спрямовані не так на євроінтеграцію (як процес входження в європейський політико-адміністративний простір), як на підтримку внутрішньої безпеки через процеси європеїзації, що є не просто взірцями моделей.

В аналізі феномена демократизації треба вказати на причини, умови, чинники, які сприяють цьому переходові й визначають стосунки в системі міжнародної безпеки, адже створюється система державної ідентичності, де нема розколу та прагнення об'єднатися з іншими спільнотами. Для кожної держави важливо забезпечити національну ідентичність та державну єдність.

Коли наша держава одним із основних напрямів зовнішньої політики обрала євроінтеграційний курс, питання щодо впровадження демократичних принципів у систему національної безпеки стало надзвичайно актуальним.

Це питання охоплює надто широкий спектр проблемних аспектів. Передовсім треба чітко визначитись, що таке сектор безпеки, які елементи входять до системи національної безпеки України та які з них потребують нагальних змін демократичного характеру.

На наш погляд, перше – це створення атмосфери довіри між усіма елементами національної безпеки, що, врешті, має повернути та поступово зміцнити довіру до відповідних структур з боку громадськості України. Саме це дасть змогу продемонструвати інше обличчя нашої країни всій європейській спільноті, до якої ми прагнемо інтегруватися.

Встановлення чіткого кола повноважень усіх суб'єктів національної безпеки є не тільки передумовою їх ефективної діяльності, але й метою подальших демократичних процесів у всіх сферах життєдіяльності. Передусім це повинно стосуватися захисту прав і свобод громадян України.

Становище України, зумовлене характером її нових суспільно-політичних та економічних відносин, підпорядкованих євроінтеграційній стратегії, ставить перед державою та суспільством важливі завдання щодо вдосконалення законодавчої бази в інтересах зміцнення національної безпеки України. Пріоритетним напрямом у цьому має стати скоординована діяльність усіх силових відомств, спрямована на захист прав і свобод людини та громадянина.

Від моменту проголошення незалежності Україна, фактично не маючи власного досвіду, майже з нуля почала формувати систему національної безпеки. Визнавши принцип демократії одним з головних та найважливіших принципів молодій державі, Україна поступово розпочала перехід до системи цивільного і демократичного контролю над усією військовою організацією. Але оскільки цивільні органи влади не мали достатнього досвіду, політичні органи не мали особливого бажання, а військові аж ніяк не прагнули змін, цей процес було взаємно заблоковано на високому рівні.

Не маючи на той час Концепції національної безпеки, всі спроби реформування зводилися до звичайної адаптації в сучасній ситуації. Розглядаючи проблеми демократичного реформування всього сектора безпеки, ми обов'язково повинні зробити такі висновки: 1) реформування національної безпеки держави має бути прозорим та відкритим, військові професіонали не повинні це робити; 2) питання безпеки тісно пов'язані з рівнем загального розвитку країни, внутрішня безпека безпосередньо впливає на її розвиток; 3) проведення реформи не можливе без залучення «силовиків» до вивчення відповідного досвіду інших демократичних країн; 4) над органами національної безпеки повинна бути створена дієва система цивільного контролю через залучення цивільних експертів, ЗМІ, інших неурядових організацій.

Запровадження всебічної дієвої системи демократичного контролю над правоохоронною сферою, створення організаційно-правових умов для реального та ефективного впливу інституцій громадянського суспільства на діяльність цієї сфери, врахування думки широкої громадськості у формуванні та

здійсненні державної політики в сфері внутрішньої безпеки має стати головним чинником процесу реформування.

Верховна Рада повинна сформувати належну кількість правоохоронних органів у державі, щоб вони не залишилися поза контролем влади, розробити чітку схему над їх управлінням та підпорядкуванням і визначити джерела фінансування цих структур. Водночас Парламент не повинен брати на себе всі зобов'язання та весь тягар демократичного контролю. Функції спостереження, контролю та звітності мають бути розподілені між великою кількістю організацій. Процес демократичного реформування не закінчується і буде тільки розвиватися та набувати нових форм. Ухвалення таких важливих законів, як Закон України «Про основи національної безпеки України» та «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами» – це тільки перші досягнення на шляху до найкращої моделі правоохоронної системи. Головна мета реформи повинна бути одна – безпека та добробут народу [9, с. 27–28]. Характеристика національної безпеки засвідчує, що її потрібно пов'язувати і з функціонуванням держави, що створює ресурс захисту безпеки, і з розвитком системи міжнародної співпраці задля створення умов гарантування національної безпеки та реалізації національних інтересів. Це зумовило важливість уточнення змісту понять «національний інтерес» і «національна безпека», які запроваджені в чинному законодавстві. У нашому розумінні національний інтерес – це інтегральний вираз життєво важливих інтересів всіх громадян, які реалізуються законними засобами в рамках функціонування політичної системи. Конкретний зміст національних інтересів повинен відбиватися та закріплюватися в національному законодавстві, що, зокрема, зумовлює необхідність встановлення, що чинна в законодавстві тенденція пов'язувати зміст національної безпеки лише з категорією інтересів негативно впливає на ефективність державної діяльності з підтримання національної безпеки і не створює надійних критеріїв оцінки цієї діяльності. Адже зміна інтересів – надзвичайно динамічний процес, на який впливають і об'єктивні, і суб'єктивні чинники. Тому ми пропонуємо застосовувати поняття національної безпеки як певного стану та умов існування її об'єктів. Відповідно до нашого визначення, національна безпека – це стан захищеності гарантованих законодавством умов життєдіяльності держави, суспільства та окремої особи від внутрішніх та зовнішніх загроз. Підтримування національної безпеки є важливим напрямом державної діяльності, що актуалізується залежно від наявності та ступеня відповідних загроз. Отже, стан захищеності або безпечні умови не залежатимуть від зміни інтересів.

Виокремлюємо два комплекси питань, які диференціюються відповідно до природи правових норм, що становлять їх нормативно-правову базу.

По-перше, це безпека людини і суспільства, що ґрунтується на нормах природного права і вимірюється ступенем свободи від втручання держави та інших осіб, можливостями самореалізації і самовизначення.

По-друге, це безпека держави, яка є в засадниченою позитивним правом і пов'язана із застосуванням обмежень, заборон, жорсткою регламентацією, і невід'ємним елементом якої є сила державного примусу.

Комплекс питань національної безпеки суспільства в демократичному виразі охоплює такі вектори: забезпечення прав і свобод людини і громадянина; захист людини від неправомірного втручання в її особисте життя; захист національної, культурної і духовної ідентичності від неправомірного втручання; створення дієздатних правових та організаційних механізмів захисту відповідних прав тощо.

Ключову роль у проведенні політики запровадження демократичних механізмів у системі національної безпеки, особливо «силових» її векторів, повинна відігравати держава. Причому захист національної безпеки має реалізовуватися не лише через обмеження та застосування державного примусу, а й через реалізацію державної політики, спрямованої на підвищення рівня національної безпеки. Ця політика передбачає безпосередньо програми та плани розвитку і модернізації, які впроваджує держава на шляху євроінтеграції, а також визначення «правил гри» у всіх сферах міжнародних відносин. Правові основи цієї політики охоплюють і різні програми, концепції, і конкретні нормативно-правові акти, спрямовані на її проведення в життя [12, с. 94].

Політику національної безпеки можна реалізувати трьома способами.

По-перше, потрібно створити нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини щодо національного інтересу, встановлюють правила поведінки та відповідальність суб'єктів цих відносин.

По-друге, створити нові державні інституції або розширити компетенції чинних щодо розв'язання завдань підтримки національної безпеки.

І, по-третє, застосувати в процесі діяльності державних інституцій конкретні, встановлені правовими нормами, засоби і шляхи державного впливу на сферу національної безпеки.

З правового погляду існує спеціальний механізм демократичного характеру формування і реалізації державної політики в сфері національної безпеки в період підтримання курсу на євроінтеграцію, який представляє собою впорядковану сукупність інститутів держави, які беруть участь у її формуванні та реалізації, внутрішні та зовнішні ролі й відносини якої регулюються системою правових норм і принципів. Цей державно-правовий механізм відповідно до напрямів реалізації політики національної безпеки, які ми означили, складається з трьох взаємопов'язаних елементів. По-перше, це сукупність державних інституцій, які беруть участь у формуванні й реалізації політики національної безпеки, тобто інституційний механізм національної безпеки.

По-друге, це сукупність ролей і відносин, передусім правових, які з'являються при впровадженні політики національної безпеки, та специфічні форми і методи діяльності суб'єктів цієї політики.

По-третє, це ієрархічна сукупність правових норм та принципів, яка регулює зміст і процес реалізації політики національної безпеки. Останні два елементи становлять правовий механізм впровадження демократичних принципів національної безпеки.

У демократичному суспільстві загальновизнані права людини і громадянина в сфері національної безпеки є основним критерієм, що характеризує стан безпеки конкретної особи і суспільства загалом. Крім того, ці норми є стримувальним чинником свавілля держави і одним з критеріїв

обмеження держави у виборі способів і методів проведення політики національної безпеки. Означені норми містяться насамперед у Конституції України та міжнародно-правових актах з прав людини [1, с.15].

На основі власного аналізу ми пропонуємо низку основних принципів, дотримання яких забезпечило б ефективність правового регулювання питань національної безпеки. До таких принципів належать:

1) комплексний підхід до правового будівництва в галузі національної безпеки;
2) забезпечення у системі національної безпеки примату гарантованих Конституцією прав і свобод людини і громадянина;

3) дотримання в процесі правотворчості щодо сфери національної безпеки загальновизнаних міжнародно-правових норм і стандартів та задекларованих конституційними засадами державної політики України;

4) чітке визначення та максимальне звуження кола питань і відповідно оптимізація кількості правового матеріалу, що входять до сфери національної безпеки. Політика національної безпеки реалізується і системою інститутів публічної влади, і інститутами громадянського суспільства, до компетенції яких входить розв'язання питань щодо створення безпечних умов функціонування і розвитку сфери реалізації національних інтересів.

Потреба дотримання демократичних принципів вимагає від держави застосовувати опосередковані економічні методи регулювання сфери національної безпеки, допускаючи безпосереднє адміністративне втручання лише у вичерпному переліку випадків. З іншого боку, широке застосування економічних, опосередкованих методів впливу вимагає значних матеріальних і фінансових ресурсів, що з огляду на стан української економіки вагомо обмежує можливості їхнього використання. Крім того, обов'язковою вимогою є задекларований принцип адекватності способів і методів захисту національної безпеки від конкретних загроз. Цей принцип є стримувальним чинником від можливих утисків демократичних принципів та громадянських свобод під приводом захисту національної безпеки. Дотримання принципу адекватності вимагає насамперед чіткого законодавчого визначення критеріїв і видів загроз національній безпеці України та можливих дій у відповідь.

Гарантування національної безпеки в умовах євроінтеграційних процесів ґрунтується на двох основних демократичних принципах. По-перше, це право національної спільноти вільно, безперешкодно, на власний розсуд бути суб'єктом згаданих процесів. І по-друге, це її право на захист від неправомірного зовнішнього втручання у «приватність» («privacy»).

Отже, підвищенню ефективності системи національної безпеки значною мірою могли б сприяти:

– у практичній площині – систематизація нормативно-правових актів щодо сфери національної безпеки;

– у теоретичному плані – визнання окремої галузі права щодо регулювання відносин у сфері національної безпеки;

– у науковому аспекті – поглиблене вивчення специфіки демократичних форм та методів захисту різних об'єктів національної безпеки.

Система національної безпеки в демократичній державі містить у собі як повноправний суб'єкт відносин громадські структури, оскільки сфера безпеки

може бути монополією держави лише в умовах тоталітарного режиму. У громадянському суспільстві, і це дуже важливо, неурядові структури й організації є повноправними елементами системи національної безпеки в рамках диверсифікованих механізмів демократії участі. Національна безпека безпосередньо пов'язується зі сталим демократичним самопідтримуваним розвитком і розглядається як його інтегральна частина. Поступове запровадження в життя механізмів демократичного контролю над системою національної безпеки може стати ефективним стимулом розвитку громадянського суспільства, просування України до європейської інтеграції та повноцінного членства в євроатлантичних інституціях.

Бібліографічні посилання

1. **Баймуратов М. А.** Международно-правовые аспекты становления и развития европейской системы безопасности на пороге XXI века / М.А. Баймуратов; А.А. Делинский. – Одесса: Юридична література, 2004. – 184 с.
2. **Білорус О. Г.** Глобалізація і національна стратегія / О. Г. Білорус. – К.: ВО «Батьківщина», 2001. – 300 с.
3. **Василенко С. Д.** Європейський вибір України: монографія / С. Д. Василенко. – Одеса: Видавінформ ОНМА, 2003. – 212 с.
4. **Врублевський В.** Український шлях. Начерки: геополітичне становище України та національні інтереси: монографія / В. Врублевський, В. Хорошковський. – К.: Демократична Україна, 1997. – 425 с.
5. **Гальчинський А. С.** Україна на перехресті геополітичних інтересів / А. С. Гальчинський – К.: Знання України, 2002. – 180 с.
6. **Геген Д.** У лабіринті Європейського Союзу / Д. Геген – К.: Основи, 1995. – 116 с.
7. **Гудби Д.** Стратегія стабільного мира. Навстречу Евроатлантическому сообществу безопасности / Д. Гудби, П. Бувальда, Д. Тренин. – М.: Междунар. отношения, 2003. – 208 с.
8. **Європейський Союз:** Справочник-путеводитель. – М.: Дел. лит., 2003. – 288 с.
9. **Кашкин С. Ю.** Европейское оборонное сотрудничество: Документы и комментарии / С. Ю. Кашкин, П. А. Калиниченко. – М.: ООО «Профобразование», 2004. – 72 с.
10. **Полян К.** Європа та її нації: пер. з фр. / К.Полян. – Львів: Каменяр, 2003. – 169 с.
11. **Правила процедури парламентської асамблеї Ради Європи.** –К., Стасбург: Парлам. вид-во, 2000. – 11 с.
12. **Федуняк С. Г.** Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі / С.Г. Федуняк. – Чернівці: Рута, 2005.- 336 с.
13. **Храбан І. А.** Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур: монографія / І. А. Храбан. – К.: Варта, 2005. – 544 с.

Надійшла до редколегії 16.12.09

УДК 329

М. А. Міхейченко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

© Міхейченко М. А., 2010